

علم از دیدگاه حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع)

نویسندگان: دکتر علی غفوری^۱، دکتر حمید اکبری^۲

خلاصه:

انا مدينة العلم و علی بابها و من اراد المدينة والحکمة فلیاتها من بابها

رسول اکرم (ص)

به جرات می توان گفت که در هیچیک از ادین الهی و مکاتب آسمانی به اندازه ای که در دین مبین اسلام بر اهمیت علم و علم اندوزی و هم چنین احترام و تکریم دانشجویان و دانشمندان تاکید گردیده، سفارش نشده است. در آیات الهی، کلام حضرت ختمی مرتبت (ص)، سخنان ائمه اطهار و پیشوایان مسلمین مکرراً در باب علم و دانش و دانشمند و دانش پژوه سخن رفته است. اما کلام و فرمایشات حضرت امیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب (ع) در این خصوص اهمیت و برجستگی خاصی دارد.

اعلام سال جاری بعنوان سال حضرت امیر (ع) فرصت مناسبی است تا تتبعی داشته باشیم در فرمایشات گهربار آن حضرت در خصوص علم و دانش، تعلیم و تعلم، ارزش، اهمیت و کاربرد علم، مقام و منزلت دانشمندان و دانش پژوهان، آفات علم، برترین علوم و ... به امید آنکه با سرمشق قرار دادن این کلام نورانی رهروانی راستین برای مکتب والای اسلام باشیم.

انشاء...!

مقدمه:

در هر بُعدی اگر کسی بخواهد مثل بزند، به ایشان مثل می زند. در بعد زهد و علم و در بُعد رحمت به مستضعفین و مستمندان و در بُعد جنگ و شجاعت و خلاصه در همه ابعاد به ایشان مثل زده می شود و در حقیقت یک موجود هزار بُعدی است و ما باید تابع یک همچو فردی باشیم. هر چند که کسی نمی تواند حتی یک هزارم شبیه ایشان باشد، لکن به آن اندازه ای که می توانیم باید از ایشان تبعیت

فصل به بعدی از ابعاد والای این جانشین بحق پیامبر اسلام در حد توان خواهد پرداخت و امیدوار است که وظیفه خود را هر چند کوچک به انجام برساند. در مطلع این مبحث ابتدا به فرازی از فرمایشات بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران که از شیفتگان و مریدان واقعی آن امام بزرگوار می باشد اشاره می شود: «باید پیرو یک چنین انسان کاملی باشیم که در همه ابعاد متخصصین برای ایشان تواضع می کنند.

سال ۱۳۷۹ در بیانات نوروزی مقام معظم رهبری سال حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع) نام گرفت. مسلماً دانشگاه و دانشگاهیان و هم چنین جامعه پزشکی کشور نیز در این سال پربرکت مسئولیت خطیری بعهده دارند. مجله طب و تزکیه نیز وظیفه خود می داند رسالت خویش را در برابر این انسان وارسته در حد توان به انجام برساند. بدین سبب در هر

کنیم. از تعهدی که به اسلام داشت و از اینکه

همه چیزش را برای اسلام داد.» (۱)

آب دریا را اگر نتوان کشید

هم بقدر تشنگی باید چشید

یا بقول مولانا جلال الدین رومی:

ای علی که جمله عقل و دیده ای

شمه ای واگو از آنچه دیده ای

تیغ حلمت جان ما را چاک کرد

آب علمت خاک ما را پاک کرد

باز گو ای باز عرش خوش شکار

تا چه دیدی این زمان از کردگار

چشم تو ادراک غیب آموخته

چشمهای حاضران بردوخته

بی مناسبت نمی باشد تا در شروع این بحث

به مطلبی از کمیل بن زیاد نخعی در این

خصوص اشاره گردد: کمیل بن زیاد نخعی

می گوید ما با امیرالمؤمنین در مسجد کوفه با

هم نماز عشا را خوانده بودیم که حضرت دست

مرا گرفت تا از مسجد بیرون رفتیم. به راه خود

ادامه داد تا به بیرون کوفه رسید. در بین راه

یک کلمه هم با من صحبت نکرد. چون به

بیابان رسیدیم نفس دردناکی کشید. سپس

فرمود: ای کمیل! این دلها ظرفهای دانشند.

پس بهترین آنها دلی است که حقایق را بیشتر

در خود جای دهد. آنچه را بتو می گویم بخاطر

بسیار، مردم سه دسته اند:

۱- عالم ربانی

۲- فراگیرنده علم در مسیر نجات

۳- افراد بی تفاوت که همچون مگس

ناتوانند و به دنبال هر صدا و با هر بادی روان

هستند. از نور علم، نورانیت بدست نمی آورند

و به یک رکن محکم پناه نمی برند.

کمیل! علم و دانش بهتر از مال و ثروت

است. علم نگهدارنده تو است ولی تو

نگهدارنده مال هستی. بخشش و انفاق از مال

تو می کاهد ولی علم با انفاق و بخشش فزونی

می یابد. تحصیل علم رکنی از ارکان دین الهی

است و دین دایره مدار دانش می باشد. انسان

در دوران زندگی راه اطاعت خدا را با آن

می پیماید و بعد از مرگ یادگاری زیبا از او

باقی می ماند. ای کمیل! مال اندوزان در عین

زنده بودن مرده اند ولی علما تا دنیا دنیاست

زنده اند و پیکرهایشان در خاک و ناپیدا ولی

امثال و صورتهای آنها در دلها باقی است.

آنگاه حضرت با دست بر سینه خود اشاره نمود

و فرمود... کمیل! توجه کن در اینجا علم

متراکم و انبوهی وجود دارد. اگر حاملان

راستینی پیدا می کردم که تاب تحمل آن را

می داشتند کمی از این بار سنگین را بر دوش

آنان می گذاشتم. آری چنین کسانی را می یابم،

لیکن بر آنان ایمن نیستم. چون آنان دین و

دانش را برای پیشرفت دنیایشان می خواهند و

حجت ها و نعمت های الهی را بر ضرر خلق

بکار می برند (۲).

کاربردی بودن علم از نیدگاه

حضرت امیر (ع):

از منظر حضرت امیر (ع) کمال دین طلب

علم و عمل به آن است و طلب علم برای افراد

بشر از طلب مال واجب تر است و نیز فرموده

است که: «هر گاه مؤمنی بمیرد و برگی از علم

از او باقی بماند آن برگ بین او و آتش

برده ای خواهد شد و

خداوند در برابر هر

حرفی که بر آن است

شهری که هفت بار

وسیع تر از دنیاست

به او عطا خواهد

کرد».

در باب عمل به

علم، حضرت امیر

(ع) در مناسبت های

مختلف به مواردی

اشاره کرده اند که

ذیلاً به اختصار به

آنها می پردازیم.

از نظر آن امام

همام علم و دانشی که سود ندهد همچون

داروئی است که اثر نکند (۳) و پست ترین

علم آن است که بایستد بر زبان و در دل و

اعضاء و جوارح عمل نکند و به تنبه و عمل

نرسد (۴) و سخت ترین مردم از پشیمانی در

هنگام مرگ دانشمندانی هستند که بر علم خود

عمل نکرده اند (۵) و سزاوارترین مردم به

پیامبران عمل کننده ترین آنها به علم خود

هستند (۶). در واقع میوه علم عمل به آن است

(۷) و عمل به علم برای زندگی ابدی است

(۸) و قوام و نظام دنیا بر پایه عمل به علوم

دانشمندان است (۹) و دانشمندان نادان

افرادی هستند که علم آنها با عملشان منافات و

دوگانگی داشته باشد (۱۰) و عالمی که به

علمش عمل نکند در پیشگاه خداوند مورد

احتجاج و بازخواست قرار خواهد گرفت (۱۱)

کمیل! علم و دانش بهتر از مال و ثروت است. علم نگهدارنده تو است ولی تو نگهدارنده مال هستی. بخشش و انفاق از مال تو می کاهد ولی علم با انفاق و بخشش فزونی می یابد. تحصیل علم رکنی از ارکان دین الهی است و دین دایره مدار دانش می باشد. انسان در دوران زندگی راه اطاعت خدا را با آن می پیماید و بعد از مرگ یادگاری زیبا از او باقی می ماند.

ای کمیل! مال اندوزان در عین زنده بودن مرده اند ولی علما تا دنیا دنیاست زنده اند و پیکرهایشان در خاک و ناپیدا ولی امثال و صورتهای آنها در دلها باقی است.

و نیکبختی عالم به عمل کردن به علم و دانش است (۱۲) و شریف ترین علمها آنهایی است که در اعضا و جوارح بدن آشکار شوند (۱۳) و توصیه فرموده اند که انسان به عمل کردن به آنچه می داند نیازمندتر است تا به یاد گرفتن آنچه که نمی داند (۱۴) و عمل نکردن به علم سبب بی رغبتی مردم در تحصیل علم خواهد شد (۱۵).

است باقی هستند (۱۷) و رتبه و مقام عالم بالاترین رتبه است (۱۸) و احترام به عالم احترام به خداوند قلمداد شده است (۱۹) و به انسان سفارش کرده اند که با علما و دانشمندان مجاورت و همنشینی بنمایند تا بصیرت در آنها ایجاد شود (۲۰) و افراد بشر را از کوچک شماردن عالم بر حذر داشته و اشاره نموده اند که نیرنگهای دنیا مردم عالم و دانا را سبک و بی ارزش نمی کند (۲۲) و سزاوارترین مردم به پیامبران الهی داناترین آنها به آنچه پیامبران آورده اند قلمداد شده اند (۲۳).

(۲۸) و علم را از سرچشمه زلال آن فرا گیرد (۲۹) و از ندانستن شرمند نشود (۳۰) و بر سؤالی که نمی داند ندانسته پاسخ ندهد و بگوید نمی دانم! (۳۱) و هر گاه مطلبی را در مطالعه اولیه در نمی یابد برای فراگیری بر سر آن بایستد و آنرا جدی بگیرد (۳۲) و در خلوت علم خود را بررسی کند و سره را از ناسره جدا کند (۳۳) و همواره به کاستی ها و نقائص موجود در علم خود اذعان کند و علم خود را اندک به حساب آورد تا سبب تحصیل علم بیشتری شود (۳۵).

نتایج و ارزش علم از دیدگاه حضرت

امیر (ع):

از دیدگاه حضرت امیر (ع) برای علم تعابیری از قبیل گنج بی پایان (۳۶)، راهنمایی کننده به حق و حقیقت (۳۷)، نجات دهنده انسان از فرورفتن در سرگردانی (۳۸)، زنده کننده نفس انسانی (۳۹)، پناه انسان (۴۰)، زیور و حسب انسانی (۴۱)، میراننده جهل (۴۲)، پیشوای بردباری (۴۳)، شرف انسان (۴۴) برترین کسب (۴۵)، مرکب حلم و بردباری (۴۶)، ریشه هر کار خیر (۴۷)، یاری دهنده و نیروبخش فکر و اندیشه (۴۸)، تقریحگاه ادیبان (۴۹)، خواننده انسان به فهم و درک (۵۰)، روشن کننده عقل (۵۱)، همزاد ایمان (۵۲)، فزاینده ادب و حکمت و فرزانهگی (۵۳)، راست کننده کج رفتارها (۵۴)، عبادت و وسیله و سبب خشیت و ترس از خدا (۵۵)، بارور شدن معرفت و شناخت و چراغ عقل (۵۶)، بزرگترین سرمایه (۵۷)،

مقام عالم و دانشمند از دیدگاه

حضرت امیر (ع):

اسماً در دین مبین اسلام مذاکره علمی جایگاه ویژه ای دارد و ساعتی در محضر عالم نزد خداوند متعال از هزار شب بیداری که در هر شبی هزار رکعت نماز گذارده شود و از هزار مرتبه جهاد و از دوازده هزار بار خواندن قرآن به تمامی و نیز از عبادت یکسال روزها روزه و شبها در نماز بهتر است و کسی که از خانه بیرون رود تا بایی از علم را فرا گیرد، خداوند به هر گامی پاداشی از پیامبری از پیامبران الهی و پاداش هزار شهید از شهیدان بدر برای او می نویسد و خداوند به هر حرفی که بشنود و یا بنویسد شهری در بهشت به او عطا کند و طالب علم را خدا و فرشتگان و پیامبران دوست دارند (۱۶). در بیان حضرت امیر (ع) انسان عالم دانا حتی اگر بصورت مرده باشد زنده است و دانشمندان تا هر زمان که شب و روز باقی

آداب تعلیم و تعلم از دیدگاه حضرت

امیر (ع):

در سفارشهای وارده در دین مبین اسلام طالب علم بایستی از پیروی هوی و هوس و معاشرت با دنیا پرستان پرهیز کند و فراگیری او باید فقط برای خدا و تقرب به او و رسیدن به سعادت اخروی باشد و انگیزه ستیز و مجادله و فخر فروشی و رسیدن به جاه و منال یا برتری به امثال و اقران وجود نداشته باشد (۲۴). در نگرش حضرت امیر (ع) گستره دانش بیش از آن است که کسی به آن احاطه پیدا کند و همه را فرا گیرد و از این رو از هر علمی باید بهترینش را فرا گرفت (۲۵) و آنچه را یاد گرفته زیاد نشمرد چون علم نهایت ندارد (۲۶) و دانشمند باید از کسب علم سیر نشده و در تحصیل علم حریص باشد و سیری بخود راه ندهد (۲۷) و به هنگام کسب دانش به بردباری و فرو بردن خشم و حلم آراسته گردد

زیبائی و جمال (۵۸)، میراث گرانها (۵۹)،
 اساس فضیلتها (۶۰)، بهترین مصاحب و
 افسانه گوی شب (۶۱) و بالاترین عزتها (۶۲)
 بکار رفته است.
 و بدترین علمها در نظر حضرت امیر(ع)
 آن است که راه راست خود را بدان تباه و فاسد
 کنیم و علمی است که انسان را اصلاح نکند
 ادعای بیجا کردن، کتمان علم برای دیگران،
 علم بدون عمل، حسد، علاقه به امور دنیوی و
 دنیاطلبی، مذهب سازی، جدال و نزاع از آفات
 علم و علم آندوزی (۶۶) به شمار می روند و به
 قول سعدی

تیغ دادن در کف زنگی مست

به که افتد علم، ناکس را بدست

به امید آنکه فرمایشات گهربار پیشوای

بزرگ شیعیان جهان سرمشق و الگوی همه

طالبان و پویندگان علم و دانش قرار گیرد.

بهترین علم از دیدگاه حضرت امیر

(ع):

در کلام حضرت امیر (ع) ستوده ترین علمها

از نظر سرانجام علمی است که در دنیا به عمل

انسان بیفزاید و در قیامت انسان را بخدا

نزدیک گرداند (۶۳). در واقع در کلام حضرت

آفات علم از دیدگاه حضرت امیر

(ع):

در فرمایشات حضرت امیر از صفات

ردیله ای از قبیل غرور و تکبر، لاف زدن و

منابع:

- ۱- صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۲۴۱.
- ۲- اربعین شیخ بهائی، ترجمه عقینقی بخشایشی، دفتر نشر نوید اسلام، چاپ سوم.
- ۳- الی ۱۵ احادیث جلد اول و دوم غررالحکم و درر الکلم آمدی، ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی.
- ۴- جامع السعادات، ملامهدی نراقی، ترجمه سید جلال الدین مجتبیوی، ج اول، ص ۱۶۰
- ۵- الی ۶۶- احادیث جلد اول و دوم غررالحکم و درر الکلم آمدی، ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی
- ۶- جامع السعادات، ملامهدی نراقی، ترجمه سید جلال الدین مجتبیوی، ج اول، ص ۱۵۶
- ۷- الی ۲۳- احادیث جلد اول و دوم غررالحکم آمدی، ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی
- ۲۴- جامع السعادات، ملامهدی نراقی، ترجمه